

Наивно, књижевно, фолклорно – стваралаштво маргине у контексту треће културе

Данијела Поповић Николић,

На светом месту и око њега: фолклор у слојевима културе

Филозофски факултет, Ниш 2022, 215 стр.

Текст књиге Данијеле Поповић Николић: *На свешом месту и око њега*: фолклор у слојевима културе подијељен је на девет поглавља: *О орфејском и ином: наива у исцраживањима Драгише Витошевића*; *Књижевна наива Симе Жикића – продукција без рецепције, реактуелизација и пострецепција*; *Русија и руско као страно, не и туђе: записи Симе Жикића*; *Са позиција књижевне и социјалне маргине: наивац у избељиву*; *Свесћ о фолклору и стваралаштво фолклорне мајрице у стваралаштву Дамњана Крстића из Врбице*; *Наивни стваралац и постфолклор*; *Партизанске шеме у постфолклорној ејској хроници: певачи прошле Драгушина М. Ђорђевића*; „*Пушем славе*“ *Јована Маговчевића на граници између усмене и писане књижевности*; „*Олујаци*“ *Иве Андрића – преображавање традиције и усменокњижевног модела*.

У њен састав улази и уводна напомена, индекс појмова, индекс личних имена, биљешка о аутору и библиографија. Ове цјелине повезује истраживачка перспектива која се у најширем смислу може одредити као однос између усмене и писане књижевности, а која је суштинско и постојано проблемско поље фолклористике. Након уводног поглавља, у коме је реконструисана књижевноисторијска димензија и наглашен снажан печат који је на ову област књижевности и фолклористике оставио Драгиша Витошевић, представљени су опуси појединих аутора (Симо Жикић, Јован Маговчевић, Дамњан Крстић), док је колективна и жанровска поетика представљена превасходно на тематско-мотивској равни, како је то показано у поглављу *Партизанске шеме у постфолклорној ејској хроници: певачи прошле Драгушина М. Ђорђевића*. Преображавање традиције и усменокњижевног модела представљено је на примјеру приповијетке *Олујаци* Иве Андрића, чиме се и затвара дијалог ауторке са питањима интеракције усмене и писане књижевности.

У ужем смислу, основна повезница ових самосталних и заокружених цјелина јесте учовање и представљање фолклорних модела у

писаним текстовима постфолклора, умјетничке књижевности и наивне умјетности. Посматрано из теоријског и поетичког аспекта, који је јасно назначен у уводним дијеловима сваке од наведених студија, садржај ове књиге у првом реду одређује појам *наивне књижевности*, као текста у контексту. То је литература којој је посљедњих година XX вијека у круговима руских фолклориста, социолога и антрополога посвећена нарочита пажња. Теоријска исходишта проналазе се у студијама менталитета, „новоисторијском“ заокрету ка егзистенцији и хабитусу „малог човјека“, свакодневици, руралној историји, култури маргиналних група, релацијама између високог и ниског, елитног и народног, урбаног и руралног, јавног и приватног, уз јасно исказану свијест о постојању умјетности изван академских кругова, чије разумијевање и вредновање налаже и специфичне приступе. Феномен наивне књижевности ауторка региструје у ширем културном контексту који подразумемијева различите форме књижевног стваралаштва пратећи с једне стране фолклорне феномене, а са друге продукцију књижевних текстова са претензијом да се поимају као умјетничка, висока књижевност. У средишту њене пажње су паралитературни облици који се у вриједносном смислу мање или више удаљавају од дјела која припадају књижевном канону. На трагу Лотмана, Данијела Поповић Николић истиче да овакви књижевни феномени имају одговарајућу валоризацију у круговима рецепијената који је прихватају и читају, као и стваралаца који је производе. Одређујући ову књижевност као стваралачки феномен који се артикулише на простору између фолклора и елитне, писане књижевности, истовремено наглашава и хетерогеност појавних облика, условност разграничења и проблеме дефинисања.

С тим у вези, ауторка дефинише и властиту истраживачку позицију у простору који је нов и недовољно истражен у традицији српске фолклористике, наглашавајући да тежиште ове књиге ипак није на покушају да се формулишу и критички обухвате различите поставке у вези са постојањем и функционисањем наивне литературе, него да се на конкретној грађи већ установљене поетичке норме преиспитају и прецизирају.

Са фокусом на грађи забиљеженој на просторима јужне Србије Данијела Поповић Николић реконструише процесе, и на узорку сачињеном од зналачки одабраних тема и аутора показује како је током XX вијека настајао онај „невидљиви слој књижевности и културе“, односно стваралаштво које не само да није није било предмет пажње књижевних критичара, него најчешће није ни било на-

мијењено широј читалачкој публици. Уз наглашавање особености и разлика, у низу поглавља ове књиге чији наслови обухватају не само ауторе и њихово стваралаштво, него и истраживачки фокус који се одређује из аспекта наивне књижевности и постфолклора, учача се и покушај да се искажу обриси поетике (неформираан стих, неуједначеност књижевне и дијалекатске норме, присуство колоквијалног дискурса, доминацију хроничарског манира, елементи патетике. епигонске секвенце и интерполације, фразе, доживљај поетског који се доминантно заснива на егзистенцији риме). Поглавља се, дакле, обликују на основу учачавања специфичних проблема у вези са наивном умјетношћу, њених релација према класичном фолклору, проблема индивидуалног ауторског статуса, тематско-мотивског слоја, стиха, жанрова, естетских домета, статуса у културним и социјалним круговима.

Одабрану теренску грађу, забиљежену у оквиру различитих пројеката, која је, премда заснована на фолклорној матрици ипак подређена ауторском начелу и лишена трансмисије, адоптирана и трансформисана у оквирима корпуса са другачије успостављеним функцијама, Данијела Поповић Николић сагледала је као разновидне манифестације „треће културе“, као текстове у којима фолклорно постаје дио другачијег концепта, указујући на изузетно сложјену природу феномена означених као постфолклор, парафолклор, наивна литература, пучка, популарна, масовна књижевност. Настојање да се писмом забиљежи синкретична форма фолклорних феномена није увијек могло обухватити све елементе, што је условило увођење језика и стила писане књижевности. Бирајући на овом пољу ауторе и њихова дјела, као својеврсне студије случаја, ауторка је показала како се неуједначено подударују и разилазе у погледу основних параметара којим се описује природа ове књижевне појаве (аутор, ауторство, презентација, дистрибуција, садржај, жанр, публика), и нагласила сложеност не само теоријских и методолошких приступа, него и самог дефинисања ове проблемске области. При томе се ни на који начин не доводи у питање становиште да је и наивно стваралаштво и постфолклор неопходно посматрати као сложене системе трансформације народне културе, односно, као „низове култура“ који се испољавају у процесима модернизације, урбанизације и друштвених промјена. Намијењено уским рецепцијским круговима, оно је остајало махом у рукописима, као књижевност аутора, најчешће поријеклом из руралних средина, који нису овладали нормама писане, књижевне ријечи.

Препознаје се и уопштава њихова склоност ка обликовању фолклорних тема и мотива, усмене историје, обредних и обичајних манифестација, као и регистровање завичајних јунака, демонских бића, топонима, али и наратива који се о њима формирају. Фолклорна база не уочава се само на нивоу усменопоетских облика, него и као етнографски материјал. Али у односу на народне пјеваче и казиваче, граничну позицију наивних стваралаца одређује несумњива ауторизација и тежња да се фонд фолклорне традиције укрсти са моделима стваралаштва усвојеним из писане литературе. Мјерећи спрам њих и властита постигнућа, аутори теже подражавању, при чему не само оно што је освјештано традицијом, него и све што је штампано, постаје мјеродавно. Подвлачећи на различитим мјестима ауторереференцијалност наивца, ауторка наглашава да њихово стварање често није било резултат потребе нити свијести о стварању текста који би уопште требало доживљавати као књижевни. Однос према функционисању је измијењен, а тежиште са естетског помјерено на прагматично, дидактично или социјално ангажовано.

У приступу темама које истражује, Данијела Поповић Николић се исказује као врстан познавалац ове области. Функционални на различитим равнима, вишеструко провјеравани и потврђивани, теоријско-методолошки и аналитички фрагменти који се односе на маркирање основних обиљежја наивног стваралаштва, дистинкције и уопштавања, али и многобројне видове испољавања могу се пратити као преглед најзначајнијих теоријских поставки које обухватају различите видове постојања и функционисања наивне литературе. Транскрипти одабране грађе, истраживачки увиди, интерпретативни пасажии и закључци о различитим аспектима ове сложене теме, свде се на јасно исказане ставове да је стваралаштво наивца значајно као свједочанство о појави непосредно условљеној постојањем различитих слојева културе и њихових прожимања. Оно се не смије посматрати нити процјењивати параметрима примјењиваним у оцјени високовреднованог литерарног стваралаштва, између осталог и због тога што ни његови ствараоци, нити примарни рецепијенти не припадају том културном слоју, већ оном који функционише у другим околностима и са другачијим представама о књижевности и њеним циљевима. На основу свега што је написано слиједи закључак да књига *На свештом местиу и око њега: фолклор у слојевима културе* представља најзначајнију обухватну студију која се бави феноменом наивног стварања у оквирима српске књижев-

ности и фолклористике. Њене научне вриједности су и самим тим неупитне, а оригиналност грађе и аналитичких увида, као и поузданост у погледу закључака свакако су квалитет који ће наћи пут до шире читалачке публике.

Јеленка Пандуревић